

Anmeldelser:

Statslig styring, lokalsamfund og kommunalpolitik

Poul Erik Mouritzen og Henrik Toft Jensen (red.): Samspillet mellem staten og kommunerne, 249 s.

Carl-Johan Skovsgård (red.): Kommunernes service under pres, 186 s.

Udgivet af Jurist- og Økonomiforbundets forlag 1985.

Siden 1980 har en snes yngre samfundsforskere ved universiteterne og handelshøjskolerne - støttet af Det kommunale Momsfond og Det samfundsvidenskabelige Forskningsråd - foretaget en undersøgelse af kommunalpolitikken med hovedvægt på den aktuelle udvikling i Danmark, men også med impulser fra den internationale litteratur.

Hovedparten af undersøgelsesrapporterne er blevet offentliggjort som artikelserier i de to ovennævnte bøger, hvis titler karakteriserer de temaer, der undersøges. Der er planlagt to yderligere udgivelser af artikelserier om de resterende rapporter (Kommunernes budgetlægning og Lokalpolitisk organiserings).

Der er kommet et positivt og lærerigt resultat ud af projektet. Bøgerne er særlig interessante ved at tilføje nogle hidtil sparsomt belyste sider af selve det politiske systems reelle funktionsmåde i kommunalbestyrelserne og i samspillet mellem staten og kommunerne.

Det er forfriskende at få understreget, hvorledes den formelle struktur i statens traditionelle styringsmidler fuldstændigt ændres først og fremmest på det økonomiske område, hvor budgetsamarbejdet betegner et helt nyt styringsmiddel til erstatning for et selvkørende bureaukrati og med en anderledes inddragelse af det politiske niveau. Den nye arbejdsdeling mellem staten og kommunerne og samspillet betragtes mest ud fra en teoretisk synsvinkel, men der er også foretaget empiriske undersøgelser, der afslører interessante ting i forbindelse med kommunernes reaktion på ændringer i efterspørgsel og på den økonomiske krises og statens stramning af de økonomiske vilkår for den kommunale sektor (den finansielle klemme).

Det overlades til læseren selv at kombinere de mange forskellige sider af kommunalpolitikken (de økonomiske forhold, styringsreglerne og den politiske adfærd).

Artiklerne indeholder ellers muligheder for en nyttig kombination af tankerne. Jeg har på de følgende sider forsøgt at give en sådan oversigt, idet jeg har tilføjet egne oplysninger og synspunkter samt kritiske bemærkninger. Jeg garanterer selvfølgelig

ikke for, at min udlægning af teksten er helt i overensstemmelse med forfatterne, selv om det er tilstræbt.

Undersøgelsesmetoderne

De empiriske undersøgelser bygger på officielle statistiske data for samtlige kommuner undtagen København og Frederiksberg, der jo både er primær- og sekundærkommune. Amtskommunerne indgår heller ikke i de statistiske undersøgelser. Statistikken om kommuner er blevet meget fyldig efter 1977, da det nye budget- og regnskabssystem trådte i kraft. Det officielle statistiske materiale er suppleret med oplysninger i et spørgeskema for 40 kommuner, der er udvalgt repræsentativt for de 273 kommuner. Spørgeskemaerne har oplysninger fra 249 kommunalpolitikere og 40 ledende tjenestemænd. Disse oplysninger bruges også til at inddrage »holdningsvariable« i analyserne, fx partipolitiske og embedsmændsmæssige holdningers indflydelse. Der konstrueres indeks for disse ikke-objektivt observerbare størrelser.

Der kan rettes følgende generelle indvendinger imod undersøgelserne og de anvendte metoder. Man anvender alt for ukritisk de såkaldte regressionsanalyser (dvs. undersøgelser af, hvor stramt de observerede data grupperer sig omkring en postuleret sammenhæng mellem de størrelser, der undersøges) til at belyse lovmæssigheder, der ikke egner sig til den slags statistiske analyser, eller hvor der ikke er tilstrækkeligt dækkende data. Det er tilsyneladende blevet alt for let at foretage disse beregninger med elektroniske hjælpemidler.

Da metoderne ikke forklares tydeligt, bliver artiklerne vanskeligt tilgængelige for ikke-fagfolk. I det hele taget gælder det om både de statistiske og de teoretiske afsnit, at de er vanskelige at læse, fordi de i al for høj grad er præget af professionel indforståelse. Derfor opfylder de ikke godt nok det proklamerede mål i forordet: at nå ud til en bredere kreds end normalt for forskningsrapporter.

I de følgende sider har jeg først samlet synspunkterne om det politiske samspil mellem staten og kommunerne, derefter om det økonomiske samspil, tilskudssystemet, budgetsamarbejdet og endelig om den finansielle klemme.

Det politiske samspil

Søren Villadsen giver hovedsageligt på grundlag af udenlandsk litteratur en oversigt over de nyere kritiske teorier om udviklingen af samspillet mellem staten og kommunerne. Det er vanskeligt at se en linje eller et perspektiv i de mange tilsyneladende indviklede og upræcise teorier, der henvises til. Men der tegnes formentlig nogle enkelte hovedlinjer, som det er værdifuldt at gå videre med.

Det er fx klart, at udviklingen er gået i retning af det kommunale niveaus stigende betydning de senere år. Den betydning tolkes af nogen teorier på den måde, at det parlamentariske statsniveau efterlader et

»funktionsunderskud«, som det kommunale niveau udfylder. Der er fx tale om, at kommunalpolitikken bliver en faktor, der fastholder borgernes sammenhold og forståelse (legitimering) af den førte politik i samfundet.

Det kommunale niveaus stigende betydning har også ført til teoridannelser (mest af marxistisk og romantisk observans) om de moralske og kulturelle forholds afhængighed af det lokale »rum«, fx befolkningstæthed, naturmiljø og bymønstre mv., som måske kunne begrunde en større lokal autonomi. Forfatteren siger, at den slags teorier ikke fører til nogen afklaring af »bypolitikens autonomi«. Jeg ville sige det stærkere, at der her er tale om falske teorier, der desværre har påvirket visse byplanlæggere og miljøfolk. Den skarpeste kritik af denne lære bliver herhjemme fremført af Theodor Geiger i 1948 (jf. tidsskriftet *Byplan* 1948).

Selv om det ikke siges så klart, vil jeg gerne tolke forfatterens opfattelse sådan, at den kommunalpolitiske rolle i vort samfund bedre forstås ved at se på den aktuelle arbejdsdeling. Staten koncentrerer sig mere og mere om de store politiske og økonomiske balanceproblemer både over for udlandet (sikkerhedspolitik og betalingsbalance) og på det hjemlige niveau mellem store magtfulde interessegrupper. Kommunerne og amtskommunerne tager sig herefter mere af den offentlige serviceproduktion og -levering til borgerne. Denne arbejdsdeling vil jeg i øvrigt ikke blot forklare ved samfundsmæssige ændringer, men kan også søges i den forskellige politiske vægtfordeling i folketinget og kommunalbestyrelserne. Partier, der er tungen på vægtskålen i folketinget, men ikke spiller den store rolle i kommunerne, vil lægge mere vægt på de store balanceopgaver end den personlige fordelingspolitik i kommunerne.

Omvendt vil partier, der står stærkt i kommunerne, forsøge at få indflydelse i folketinget, så der skabes bedre betingelser for kommunalpolitikken.

Dette samspil mellem staten og kommunerne gennem de partipolitiske kanaler diskuteres af Poul Erik Mouritzen, og der fremsættes interessante synspunkter. Fx viser en undersøgelse i 40 kommuner, der er udvalgt repræsentativt, at der - hvad man måske ikke skulle vente - er en tendens til, at den stigende pression fra borgerne om service, fører til ønsker og krav fra kommunalpolitikere om større handlefrihed og om opbløden af statens styring. Det er jo ord, som man ofte hører. Det kunne godt have været nærmere belyst, hvor reelle disse ønsker er. Fx er det vitterligt, at den strenge fælleskommunale styring af løn- og personalevilkårene fritager kommunalpolitikere for en direkte konfrontation med de lokale fagforeninger, og det er nok et spørgsmål om kommunerne rent faktisk ønsker en opblødning her, så de selv skal stå med det direkte ansvar.

Mouritzen og Carl-Johan Skovsgård har også analyseret, hvad der sker i kommunalbestyrelserne,

når de udsættes for en finansiell klemme (begrænsede skatteindtægter og bloktilskudsbeskæring). Det vises, at det politiske niveau oprustes i sådanne situationer. Kampen mellem de enkelte afdelinger foregår ikke længere så stærkt som en konkurrence mellem kommunalbestyrelsens sektorudvalg, men mellem de politiske partier. De træder ikke stærkt frem, når der er midler nok. Det viser sig også, at partioorganisationer inddrages stærkere i løsning af de politiske og økonomiske konflikter, og statens og de kommunale organisationers vejledning får større indflydelse. Forhandlinger mellem staten og de kommunale organisationer styrker økonomiudvalgene (rygstødsmekanismen) på bekostning af den ekspansionistiske udvalgs mekanisme. Og der bliver et mere intens samspil mellem de dominerende partier på både stats- og kommunesiden.

Statens styring sætter altså ind på en ny måde. Samtidig aftager betydningen af de bureaukratiske regelsystemer i samspillet. Det belyser Kim Andersen og Arne Rolighed. Det er tvivlsomt, hvad der fx kan nås af ensartethed i betjeningen af borgerne ved lovgivning og retssikkerhedsforskrifter, mens kursus og vejledning, bedre uddannelse af administrativt og fagligt personale, styring gennem økonomiske incitamenter, informationssystemer om politikken og dens konsekvenser samt dagspressen er styringsmidler, der anderledes sikrer den enkelte borger. Oprydningen i de bureaukratiske regler er i gang, men det går meget langsomt, selv om der ikke i regeringen er ønsker om, at regelsystemerne skal bremse effektiviteten og sparepolitikken.

Selv de nye bureaukratiske styringsmidler - sektorplanerne - der skulle erstatte detailreguleringen, bliver uden effekt. Det skriver Peter Bogason, selv om han ikke drager så håndfast en konklusion efter hans gennemgang af planlægningen på skole- og socialområdet. Han kunne i øvrigt have tilføjet, at denne sektorplanlægning aldrig blev anvendt, som det var hensigten. En af grundene kunne være, at staten selvfølgelig ikke kunne overlade sektorplanlægningen til fagministerier, der selv skulle styres.

Henrik Toft Jensen og Margit Helle Thomsen fortæller om den statslige udmeldevirksomhed i 1970'erne på et af de mest ekspansive offentlige områder: børnepasningen. Trods en formel kompetenceforskydning til kommunerne ved bistandsloven i 1975, har denne udmeldevirksomhed rent faktisk begrænset kommunernes råderum. Det burde have været stærkere understreget, at udmeldevirksomheden er et produkt af statens refusioner, der ikke blev afløst af bloktilskud, og at der også er bindinger i lovgivningen og i de overenskomster med personalet, som staten havde indgået.

At den traditionelle styringsfacon ikke slår til over for de nye store opgaver, demonstreres klart af den styringsmodel for budgetsamarbejdet i 1970'erne, som fuldstændigt ændrer strukturen i de bureaukra-

tiske regelsystemer. Nu bliver information det bærende.

Samtidig flytter styringen fra et selvkørende bureaukrati til et politisk samvirke mellem det statslige og kommunale niveau, og styringen viser sig at have retning både fra staten til kommunerne og fra kommunerne til staten.

Det økonomiske samspil

Dette meget centrale emne behandles i fire instruktive artikler af henholdsvis Jørgen Søndergård, der skriver om de velfærdsøkonomiske begrundelser og betingelser for decentralisering, Marius Ibsen og John Nørregård skriver om tilskudssystemet, Jesper Friisberg om budgetsamarbejdet, mens Jesper Christensen omtaler de kommunale organisationers (Kommunernes Landsforening) rolle i samspillet.

Det har ikke nogen stor praktisk betydning at benytte teorien til at begrunde, at vi har kommuner, fordi decentralisering af offentlige opgaver til kommunerne forbedrer borgernes behovstilfredsstillelse. Kommunestyret er en logisk og uomgængelig videreførelse af fortidens organisering af tilværelsen, dengang man havde naturaløkonomi. Men teorien kan benyttes til at understrege de økonomiske betingelser for decentraliseringen. Det skriver Jørgen Søndergård ikke så meget om, som han kunne have gjort. Der kunne fx have været henvist til den hollandske økonom Jan Tinbergens teorier (Centralization and Decentralization in Economic Policy. 1954).

Tinbergens teori siger, at man fx skal indrette kommuneinddelingen, opgavefordelingen, styringsreglerne og tilskudssystemet sådan, at de økonomiske virkninger af en opgave i en kommune på andre myndigheder og kommuner - og fra andre myndigheder og kommuner - er svage.

Kommuneinddelingen, opgavefordelingen og byrdefordelingen blev faktisk tilrettelagt efter denne teori ved kommunalreformen i 1970'erne. Der blev selvfølgelig også opfyldt politiske krav ved siden af de økonomiske, der dog vejede tungt. Kravene til indretning af tilskudssystemerne tager Marius Ibsen og John Nørregård sig af. De har også valgt at beskrive de krav, som den økonomiske teori stiller til et tilskudssystem, og fremstillingen kan let give det indtryk, at man her har kunnet klare sig uden politikere, som formentlig - trods en mere forenklet tilskudsmodel end i tiden før 1970 - må have vanskeligt ved at motivere og overskue modellen.

Fremstillingen afslører, at teoretikerne også har visse vanskeligheder her, og det er heller ikke sikkert, at min efterfølgende beskrivelse hjælper på forståelsen, selv om det er tilsigtet.

De tre hovedfunktioner, som den finanspolitiske teori opstiller for den offentlige økonomi oplyses at være:

1. En allokeringfunktion, dvs. fordelingen af de samlede produktionsfaktorer mellem private og offentlige goder samt en afvejning af den offent-

lige serviceproduktions sammensætning i forhold til omkostningerne og ydelsens nytte (eller borgernes præferencer) -

2. Fastsættelsen af en ønskelig indkomst - og formuefordeling.
3. En stabiliseringspolitik til fastlæggelse af den samlede økonomiske virksomhed.

Der argumenteres klart for, at velfærdsgevinsten bliver størst, når de lokale præferencer i størst muligt omfang bliver bestemmende for allokeringen, og der burde have været tilføjet, at det selvfølgelig også er en betingelse for størst mulig velfærdsgevinst, at kommunernes frie skatteudskrivningssystem bevarer. Den førstnævnte opgave - allokeringen - skal derfor hovedsagelig anbringes hos amterne og kommunerne, mens de to næste opgaver skal være statsopgaver. Fordelingspolitikken bliver dog ikke blot en statsopgave, idet den horisontale fordelingspolitik (udligning mellem personer og mellem kommuner) er en decideret statsopgave, mens den vertikale fordelingspolitik (fastlæggelse af den offentlige serviceproduktions sammensætning i forhold til præferencerne og forskellige borgergrupper) også hænger sammen med allokeringfunktionen.

Staten må fx af fordelingspolitiske grunde gribe ind i kommunernes allokeringspolitik ved at fastsætte regler for en minimumsstandard for visse ydelser (folkeskolen, planlægning mv.) eller en refusion af kommunernes udgifter på visse områder (bistandshjælp). Derved sikres en produktion eller ydelse, der er større end de kommunale ønsker. Med disse betragtninger har man i princippet en begrundelse for, at et hensigtsmæssigt tilskudssystem skal bygges af følgende elementer:

- a. En generel mellemkommunal udligningsordning for skattegrundlag og udgiftsbehov.
- b. Et varierende antal særlige refusioner, der i almindelighed kun dækker en mindre del af udgifterne på de pågældende områder.
- c. Et generelt statstilskud, som hverken påvirker udligningen eller kommunernes valg mellem forskellige aktiviteter.

Det første element skal sikre, at en bestemt borger skal betale nogenlunde det samme beløb i direkte skatter i enhver kommune for at få samme nytte af kommunens politik. Nyttens af en kommunes politik benævnes ofte serviceniveau. Forfatterne gør ikke opmærksom på, at det er umuligt at sammenligne kommunernes serviceniveau, fordi det består af flere ydelser (folkeskole, bibliotek, veje, socialbistand m.m.), der sammensættes forskelligt fra kommune til kommune, fordi borgernes fordeling efter præferencer varierer. Derfor kan nytten eller serviceniveauet af en bestemt ydelse, godt være forskellig i to kommuner, selv om den samlede nytte af alle ydelserne vurderes ens.

I praksis bygger tilskudssystemet derfor på en forudsætning om, at den gennemsnitlige nytte af en kommunes ydelser er den samme i alle kommuner

for en bestemt borger, hvis beskatningsniveauet i kommunerne er ens. En kommune med en større beskatning end gennemsnittet forudsættes at yde en nytte over gennemsnittet (og/eller en dårligere administration), som borgerne så må betale for. Målet med den mellemkommunale udligning er derfor at formindske spredningen i de kommunale beskatningsprocenter.

Statens stabiliseringspolitik forudsætter, at også den kommunale aktivitet kan styres uden at der gribes ind i kommunernes selvstændige sammensætning (prioritering) af ydelserne og uden at forstyrre fordelingspolitikken.

Tilskudssystemet

Det tilskudssystem, som svarer til punkterne a og c, og som opfylder disse betingelser, blev gennemført fra 1984 (lov nr. 431 af 14.9.1983) og beskrives af forfatterne ved følgende formel:

$$T_i = nt(Y - Y_i) + n_2(P_i - P) + n_3tY_i$$

hvor

T_i = tilskud eller tilsvarende pr. indb. for kommune i
 Y = det gennemsn. skattegrundlag pr. indb. i landet

Y_i = skattegrundlag pr. indb. i kommune i

P = kommunale nettodrifts- og anlægsudg. pr. indb. i landet

P_i = objektive udgiftsbehov pr. indb. i kommune i (dvs. P multipliceret med udgiftsbehovtallet for kommune i)

t = gennemsn. kommunalt beskatningsniveau (før statstilskud) pr. indb. i landet.

T = gennemsn. statstilskud pr. indb. i landet.

$$n_3 = \frac{T}{Yt} = \frac{T}{P}$$

Det første led i formelen beskriver skattegrundlagsdelen af udligningsbeløbet, det andet led er udgiftsbehovdelen og det sidste led er statstilskuddet.

Dette nye tilskudssystem adskiller sig fra det tidligere ved, at ændringer i statstilskuddet ikke påvirker udligningsniveauerne n_1 og n_2 således, som det fremgår af formelen.

Forfatterne siger, at et statstilskud, der skal regulere kommunernes almindelige økonomiske aktivitet, »må være udformet, så det har samme skatteværdi i alle kommuner«, dvs. at det må være proportionalt med skattegrundlaget. Der føres ikke noget bevis for denne påstand, og det ville også være umuligt. Forfatterne har selvfølgelig læst indenrigsministeriets finansieringsbetænkning nr. 963 (bilag 1, side 18), hvor det siges, at det er en nærliggende definition, »at et udligningsneutralt statstilskud er et tilskud, der bevirker samme ændring i skatteprocenten i alle kommuner« - altså samme spredning mellem skatteprocenterne.

Men for det første er det misvisende at påstå, at et statstilskud, der skal regulere kommunernes økonomiske aktivitet (uden at påvirke spredningen af skatteprocenterne), naturligvis skal fordeles i forhold til skattegrundlaget, og for det andet fører det ikke i al-

le tilfælde til et udligningsneutralt statstilskud.

Man kan få nøjagtig samme udligningsvirkning ved at beregne statstilskuddet i forhold til det kommunale udgiftsniveau. Det kan let ses, at tilskudsformlen ovenfor kan omskrives til:

$$T_i = (n_1 - n_3)t(Y - Y_i) + (n_2 - n_3)(P_i - P) + n_3P_i$$

Tilskudsniveauerne og dermed tilskudsbeløbene er altså mindre, når statstilskuddet fordeles i forhold til udgiftsniveauet end i forhold til skattegrundlaget. Hvis statstilskuddet fx udgør 10% af de samlede netto drifts- og anlægsudgifter, skal n_1 og n_2 reduceres med 0,1. Det kan, som det nævnes nedenfor, få betydning.

Når man har valgt et statstilskud, der fordeles efter skattegrundlag, er det selvfølgelig ikke (som der står i indenrigsministeriets betænkning), fordi det er udligningsneutralt, men begrundelsen er, at man regnede med reduktion af statstilskuddet (bloktilskudet).

I almindelighed måles den samlede udligningsvirkning i øvrigt ved at beregne, hvor mange procent afvigelsen af en kommunal skatteprocent fra den gennemsnitlige formindskes ved udligningen (udligningsgraden). Den formindskelse (udligningsgraden) vil kun være uafhængig af statstilskuddet, hvis n_1 og n_2 er ens, og da er de lig med udligningsgraden. Det er kun tilfældet i den amtskommunale udligning ($n_1 = n_2 = 0,8$), medens de er forskellige i den kommunale landsudligning ($n_1 = 0,3$ og $n_2 = 0,5$). Det er næsten indlysende, at man ikke kan tale om udligningsneutralitet, når udligningsniveauerne er forskellige.

Forfatterne kommer ikke meget ind på selve fastlæggelsen af udligningsniveauet ud over, at de gør opmærksom på, at et for højt udligningsniveau kan forringe en kommunes interesse i en effektiv indkomstskatteligning. Skattegevinsten ved en skattegrundlagsforbedring som følge af ligningen skal være større end udligningstab.

For primærkommunerne, der er ligningsmyndigheder, er det kun i hovedstadsområdet (med næsten det dobbelte udligningsniveau af det øvrige land) at udligningsniveauerne nærmer sig en kritisk grænse. Men der er også en kritisk politisk grænse, hvis en betragtelig del af en kommunes budget belastes med udligningstilskud til de øvrige kommuner, altså med udgifter, som kommunalbestyrelsen ikke har nogen indflydelse på. Denne politiske overgrænse for udligningsniveauet bliver lavere end ved en skæv egnsudvikling, eller hvis en skattereform øger personfradragene betydeligt eller fører til en ændring af indkomstfordelingen til fordel for de høje indtægter, således at spredningen i skattegrundlaget pr. indbygger imellem kommunerne forøges. Det kunne tale for at overveje en fordeling af statstilskud efter udgiftsniveau, fordi udligningsbeløbene som vist da bliver lavere.

Men der mangler også en præcisering af, at det tilskudssystem, der er indført, er en statisk udlignings-

ordning, der alene kan opfange de udligningsbehov, som eksisterer under en by- og egnsudvikling uden større strukturelle forskydninger i erhvervsudviklingen og indkomstfordelingen. De forandringer i skat-testrukturen, som er aktuelle ved den ventede skatte-reform, kan som nævnt formentlig klares ved en omlægning af statstilskuddets fordeling.

Men der er andre strukturelle forandringer, som kan blive kritiske for udligningssystemet inden for den nærmeste fremtid. Der er allerede - ved AKF's Københavnerreport (1985) og i debatten om den - rejst spørgsmål om de særlige strukturelle problemer i storbyerne, hvor en ophobning af økonomiske og sociale problemer tilsyneladende skaber udligningsbehov, der ikke løses ved almindelige udligningsordninger af den slags, der er beskrevet ovenfor. Der kan opstå lignende strukturelle spørgsmål for fx skibsværftsbyerne, hvis der skal ske en tilpasning af skibsværftsbyerne, hvis der skal ske en tilpasning af skibsværftskapaciteten til det reelle behov under en fri markedsøkonomi. Lignende forhold kan opstå i kommuner med færgehavne, der bliver unyttige som følge af brobygning. Også for landkommunerne kan der blive behov for en særlig udligningsordning til imødegåelse af virkningerne på landbrugets indtægter, hvis EF-tilskudsordningerne og overproduktionen ikke i længden kan opretholdes. EF-tilkuddene tilfører landbruget en indtægt af størrelsesordenen 4-5 mia. kr. pr. år.

Det er tvivlsomt, om konsekvenserne af sådanne strukturændringer for den kommunale udligning kan løses inden for det gældende udligningssystem, der kun indeholder meget begrænsede ordninger om væksttilskud og tilskud til vanskeligt stillede kommuner. Disse ordninger kan formentlig ikke bare udvides, men må eventuelt ændres til et supplerende dynamisk element, der knyttes til de grundlæggende egnsudviklingsfaktorer. Der vil selvfølgelig desuden blive tale om andre foranstaltninger, der sætter direkte ind over for strukturproblemerne, fx erhvervs- og mobilitetsfremmende politik samt ændring af kommunestrukturen.

Forfatterne nævner, at kommunerne også inddrages i statens stabiliseringspolitik gennem påvirkninger bl.a. fra statens pengepolitik og skatte- og afgiftspolitikken, men disse virkninger på aktiviteten er mere træge og langsigtede end virkningerne på det private erhvervslivs aktivitet, fordi den politiske proces er en langsomt virkende maskine. Derfor finder staten det hensigtsmæssigt at kunne påvirke den kommunale aktivitet generelt og direkte ved ydelser af og ændringer i et almindeligt tilskud.

Det politiske samspil, der sættes i gang ved et tilskudssignal fra staten, er som nævnt blevet beskrevet af Poul Erik Mouritzen og Carl-Johan Skovsgård i artiklen om kommunale beslutningsprocesser under ressourceteknaphed.

Budgetsamarbejdet

Fastlæggelsen af statstilskuddet (bloktilskuddet)

har været en af hovedopgaverne i det budgetsamarbejde mellem staten og kommunen, som Jesper Friisberg har beskrevet.

Budgetsamarbejdet organiseredes i løbet af 1970'erne som en helt ny styringsmodel mellem staten og kommunerne. I budgetsamarbejdet indgår under indenrigsministeriets ledelse andre regeringsmedlemmer (først og fremmest finansministeren) og de kommunale parter (Amtsrådsforeningen, Kommunernes Landsforening, Københavns og Frederiksberg kommuner).

Indtil midten af 1970'erne var den konjunkturpolitiske styring hovedmålet for budgetsamarbejdet, og der fastsattes begrænsninger i kommunernes lånoptagelse og investeringer, ligesom der et enkelt år (1972/73) gennemførtes en lov om kommunalt skateloft.

Fra midten af 1970'erne ændrede den økonomiske krise de ydre vilkår for konjunkturpolitikken, og det førte til en lempelse af kommunernes låne- og investeringsrammer, der efterhånden næsten helt afskaffedes.

Det har været diskuteret, om lånerammerne og investeringsrammerne har haft nogen betydning for styringen af de kommunale udgifter. Det mener forfatteren. Andre mener, at den relative dæmpning i den kommunale udgiftsudvikling, der fandt sted i begyndelsen af 1970'erne, snarere skyldes det stigende renteniveau og kommunernes egen vilje til at holde skattetrykket nede (Rolf Norstrand: »Kan budgetsamarbejdet mellem stat og kommuner effektiviseres?«, Økonomi og Politik, 1975).

Ved slutningen af 1970'erne fik staten og kommunerne et bedre budgetsamarbejde og dermed et bedre informationsgrundlag for budgetsamarbejdet, og fra 1980 benyttede regeringen budgetsamarbejdet til faste aftaler om udgiftsudviklingen i kommunerne samtidig med, at også fagministeriernes mulighed for at belaste de kommunale budgetter gennem lovbestemte cirkulærer begrænsedes. Resultatet var, at kommunerne realiserede en faldende stigningsrate ind til nul-vækst i 1983.

Praktisk talt indtil 1983 gennemførtes budgetsamarbejdet med aftaler om den indsats, der skulle præsteres fra såvel kommunal side som fra statssiden. Selv om regeringen ville have rådet over magtmidler til at gennemføre sine planer med kommunerne, foretrak regeringen at få aftaler med de kommunale parter.

Som forfatteren nævner, rådede kommunerne også over visse magtmidler. For det første kunne de udnytte den uenighed, der eksisterede mellem fagministerierne om målet for budgetsamarbejdet. For det andet kunne de udnytte, at staten havde væsentlige interesser i at inddrage de kommunale parter, så statens politik legitimeredes over for de enkelte kommuner. Men forfatteren nævner ikke, at mindretalsregeringen også havde lettere ved at få de økonomiske love gennem folketinget, når man på forhånd

kunne møde med en accept fra kommunerne. Det kunne yderligere tilføjes til forfatterens beskrivelse, at denne praktisering af budgetsamarbejdet faktisk kan siges at være en videreførelse af den politiske kultur, der har været et særkende for dansk folkestyre efter systemskiftet, hvor store økonomiske og sociale spørgsmål har kunnet samle bred politisk tilslutning, fordi de støttedes uden megen partipolitisk uenighed i kommunalbestyrelser og amtsråd.

Denne forhandlingspraksis fik en anden karakter med firkloverregeringen, der ikke ser det samme behov for at forhandle sig til dybere forståelse med de kommunale parter, fordi man kan få en fast støtte fra de radikale. Alligevel må det konstateres, at kommunerne i forbavsende grad indtil videre har accepteret bloktilskudsbeskæringerne efter 1982 og i øvrigt frivilligt har fulgt statens henstillinger.

Der er en tendens til hos forfatteren at tillægge de regler og rammebestemmelser, som blev en del af indholdet i budgetsamarbejdet, en betydning for den betydelige overenskomst mellem statens og regeringens økonomiske politik.

Det overses, at den informationsudveksling mellem de offentlige niveauer, som bl.a. de kommunale organisationer og Den kommunale Højskole har stået for, men som også er blevet kanaliseret frem og tilbage gennem de partipolitiske kanaler og pressen, har været en helt afgørende samordningsfaktor. Det politiske samarbejde mellem politikere på begge niveauer har manifesteret sig ved, at den enkelte kommunalbestyrelse og det enkelte amtsråd selv har realiseret en politik, der falder inden for de lokale og de nationale rammer.

Det må være et oplagt forskningsemne at bekræfte eller afkræfte denne hypotese. De regler og rammer, der udmøntedes af budgetsamarbejdet, var ikke lovpligtige for den enkelte kommune, (det ville også have medført lovtekniske problemer), men var udstukket for den samlede kommunale sektor under ét. Systemet forudsatte derfor, at den enkelte kommune selv skulle være motiveret for en budgetpolitik, der svarede til de samfundsmæssige rammer. Her har de kommunale organisationers budgetvejledninger været nyttige, fordi de kunne bruges til at konstatere, om den enkelte kommunes budgetmæssige navigering stemte mere eller mindre med hovedkursen. Men det har været overladt til dem selv at fastlægge budgetpolitikken. Budgetsamarbejdet er derfor en styringsmodel, som både af politiske grunde, men også på grund af den påviste effektivitet må påkalde enorm opmærksomhed.

Jesper Christensen har til belysning af de kommunale organisationers rolle i perioden efter 1970 skrevet om Kommunernes Landsforening, som han betegner som en af de mest magtfulde (og kritiserede) interesseorganisationer i det danske samfund. Han fremhæver de legitimeringsmæssige fordele for staten ved at have landsforeningen som part i aftaler under budgetsamarbejdet ind til 1983.

Ud over denne nyttige opgave at samle og varetage de fælleskommunale interesser i budgetsamarbejdet fremhæver forfatteren navnlig serviceaktiviteterne over for kommunerne. Kritikken af landsforeningen refereres kort i to henseender. For det første, at aftalerne, der er blevet truffet i budgetsamarbejdet, selv om de ikke er retligt bindende for den enkelte kommune, kan være udtryk for en betænkelig kompetenceforskydning fra folkevalgte organer til en interesseorganisation, der savner en demokratisk legitimering (jf. bl.a. Svend Auken, Danske Kommuner nr. 6, 1975).

For det andet kritiseres landsforeningen for fortrinsvis at varetage de største kommuners interesser (jf. administrationsdepartementet, Statslige forskrifter for kommunerne, 1982).

Den påståede fare for en kompetenceforskydning fra folkevalgte organer til Kommunernes Landsforening kommenteres ikke af forfatteren.

Hvis der imidlertid kan konstateres en sådan kompetenceforskydning, så kunne det anføres, at de kommunale organisationer utvivlsomt har udvidet folkestyret og regeringens kompetence og styrket den parlamentariske styringsmodel i forbindelse med budgetsamarbejdet sådan, som det foran er beskrevet.

Administrationsdepartementets påstand om, at landsforeningen navnlig varetager de største kommuners interesser, tilbageviser forfatteren med en interviewundersøgelse i 40 repræsentativt udvalgte kommuner. Undersøgelsen viser, at kommunerne generelt er tilfredse med landsforeningens interessevaretagelse. Der er »ømme« punkter vedrørende stillingsnormeringer i kommunerne og budgetsamarbejdet. Men det er ikke klart, om det kan tillægges regeringen eller landsforeningen.

Kommunernes finansielle klemme

Carl-Johan Skovsgård og Søren Villadsen omtaler de mange forsøg, der er gjort for at finde de faktorer, der bestemmer den kommunale serviceproduktion og den kommunale udgiftsudvikling. De peger på overflytningen af statslige aktiviteter til kommunerne og væksten i efterspørgslen efter de traditionelle kommunale ydelser, men det er navnlig kommunernes overtagelse af aktiviteter fra husholdningerne (børneforsorg og ældreomsorg), der har øget efterspørgslen.

Disse krav om at løse flere opgaver har ført til en lokalverden, der er mere politiseret. Partipolitikken bliver mere tydelig i storkommunerne. Men forbrugerpresset har også skabt lokale interesseorganisationer og partidannelser, der øver pres. Det viser sig, at over halvdelen af de ledende kommunalpolitikere er direkte engageret i bestyrelsen af de lokale interesseorganisationer. Her er det navnlig idræts- og fritidsforeningerne, der er repræsenteret i kommunalbestyrelserne.

Forfatterne mener, at disse interessekanaler viser, hvilken klemme kommunalpolitikere befinder sig i,

når der skal spares. Men kommunalpolitikere er mere end lokale politikere, idet de gennem brede politiske partier og organisationer er interesserede i det samlede offentlige apparat.

Der var ikke de store konflikter mellem statens og borgernes krav til kommunerne før i slutningen af 1970'erne.

Poul Erik Mouritzen har ved en statistisk analyse, der synes lidt for konstrueret til problemstillingen og til de ufuldkomne målinger og datamaterialet, undersøgt, hvorledes kommunalpolitikere reagerer på den stigende finansielle klemme på kommunerne efter 1980.

Den finansielle klemme forklares ved nedskæring af indtægtsmulighederne (skattetryk og bloktilskud) og måles som en funktion af beskatningsniveauets stigning 1979-83 og dets højde 1983. Dette udtryk for den finansielle klemme sammenholdes med årsagerne (fx udgiftsbehov, statstilskud, velstand og kommunalbestyrelses sammensætning), og der anvendes en såkaldt statistisk regressionsanalyse til at måle årsagernes relative betydning for den finansielle klemme. Samtlige kommuner undtagen København og Frederiksberg indgår i analysen.

Det kan umiddelbart fattes af enhver, at udgiftspresset (som det er defineret her) er et direkte forhold mellem udgiftsbehov og indtægtsmulighederne (tilskud og skatter). Det kan også forstås, at serviceniveauet (de faktiske udgifter) bestemmes af kommunalbestyrelsens ønsker, der igen er ret afhængige af bl.a. borgernes velstand, men selvfølgelig også andre væsentlige faktorer, som for øvrigt ikke er medtaget i analysen. Hvad man på det grundlag kan få ud af en regressionsanalyse mellem de betragtede størrelser, er en gåde, forfatteren ikke afslører. Alene den definitionssammenhæng, der er, mellem mange af størrelserne må umiddelbart advare imod korrelationsanalyser. Spørgsmålet er i øvrigt, om det er mere meningsfuldt at opspalte styrken af de faktorer, der påvirker den finansielle klemme, end at diskutere, hvilke af tangens tænder, der klemmer mest.

Så er der som nævnt tidligere mere ræson i den analyse, som Poul Erik Mouritzen også har foretaget (sammen med Carl-Johan Skovgård) om kommunale beslutninger under ressourceknaphed.

Der er også mere ide i de statistiske regressionsanalyser, der er foretaget af Mogens Dilling-Hansen om den kommunale udgiftsudvikling 1978-83, af Jørgen Søndergård om udviklingen af udgifterne for daginstitutioner, folkeskolen og ældreomsorgen fra 1978-82, af Svend H. Madsen om årsagerne til ændringer i folkeskolens serviceniveau 1978-82, og af Peter Cauchi om udgiftsudviklingen i samme periode på beskæftigelsespolitikens område.

De af Jørgen Søndergård undersøgte udgiftsområder er interessante, fordi der på efterspørgselssiden er sket markante befolkningsforskydninger. Det viser sig, at den befolkningsmæssige faktor ikke kan spores som en statistisk sikker indflydelsesfaktor på

udgifterne. En af de undersøgte forklaringsfaktorer ved siden af bl.a. befolkningstal er udgiftsniveauet ved starten af perioden, og det kan ikke undre, at udgangsniveauet i de statistiske analyser »fortrænger« alle andre årsager som den mest dominerende. Det viser sig også, at forfatteren får mere ud af de mere elementære statistiske grupperingsanalyser, der også benyttes, og viser, at befolkningsforskydningerne faktisk påvirker prioriteringer mellem områderne.

Også Svend H. Madsens regressionsanalyse af sammenhæng mellem serviceniveau-udvikling 1978-82 og en række forklarende faktorer (udgangssituationen 1978, børnetallet, partisammensætning), viser, at udgangssituationen forklarer næsten alt på den måde, at kommuner med særligt højt serviceniveau i 1978 gennemgående sænker niveauet i 1978-82 og omvendt for kommuner med et lavt udgangsniveau.

Alligevel er analysen interessant, fordi den afdækker, at kommunernes politik går i retning af de statslige ønsker. Men der er tale om en træghed, der siger noget om kommunernes arbejdsrutiner. Analysen tyder også på, at de interne forhandlinger om fordelingen af ressourcerne på sektorområderne knytter sig mere til at nå en »retfærdig« fordeling (besparelserne går efter tur) end en fordeling efter behov.

Partisammensætningen viser sig også at spille ind, navnlig for specialundervisningsområdet, hvor arbejderpartidominerede kommuner havde den stærkeste udvikling. Her må der dog formentlig i givet fald være tale om et kompliceret samspilsmønster med mange andre forhold.

Peter Cauchi påviser, at den forskellige udvikling i udgifter til jobtilbudsordningen og udgifter til ungdomsopgaver (den svageste udvikling) primært skyldes forskel i den statslige styring. For de langtidsledige er indsatsen bundet til antallet af jobtilskudsberettigede, mens ungdomsindsatsen er bundet til en »tvungen« minimumsudgift pr. indbygger. Det sidste bevirker en kommunalpolitik med højt serviceniveau, hvor behovet er mindst, og omvendt.

Staten ændrede derfor styringen af ungdomsordningen med den midlertidige forlængelse til 1985, sådan at halvdelen af det kommunale mindsteforbrug pr. indbygger bliver udlignet mellemkommunalt i forhold til ungdomsledighedsens omfang. Forfatteren ser heri et brud med den hidtil brede statslige rammestyring, som (på dette område) har gjort det vanskeligt at få skaffet plads til nye påtrængende opgaver i konkurrence med de traditionelle.

Disse analyser kan givetvis føre til vigtige konklusioner for det kommunale politiske liv. De har desværre den svaghed, at de er vanskelige at forstå og fortolke i hvert fald, hvis man skal slutte ud fra den meget komplicerede og professionelt indforståede fremstillingsreform, der i al for høj grad præger disse sidste artikler om forklaringen af den kommunale udgiftsudvikling efter 1978.

Oluf Ingvarsen

»Økonomiske Essays«

Jubilæumsbog fra Økonomisk Institut, Studier nr. 28, Akademisk Forlag 1984.

Kære lillesøster (institut)

Må jeg ile med et forsinket tillykke på fødselsdagen.¹⁾ Håber ikke du tager mig det ilde op, at jeg siger, at du ser ældre ud, end du er.

Jeg håber, du havde en god dag med fest og fornøjelser iblandet lidt alvor. Sådan virker det i hvert fald på dit referat fra festen, som du oven i købet har ladet udgive i bogform. Der er stil over dig, må man sige, - og mere liv i dig end vist de fleste havde troet. Hvem skulle tro, at du kunne overkomme så mange rejser til så forskellige egne af verden - og af hjernen. Ikke nok med at du har været over det meste af Østeuropa og Asien for at studere deres landbrug (Ungarn), befolkningsekspllosionen (Indien), energiprojekter (Sibirien), industrireformer (Kina) og Kolkhoz (Sovjet), men du har været på rejser i fortiden - både korte ture f.eks. til dansk økonomisk politik i 40'erne og undervisning i stock og flow på politstudiet i 50'erne, som lidt længere ekskursioner i den økonomiske struktur for slet ikke at tale om din grand tour til klassestrukturen i landbruget i Europa før industrialiseringen. Turen fra ADAM og IRIS til »Profitmaksimering i generelle ligevægtsmodeller under ufuldkommen konkurrence« og »Indecomposability concepts« er jo også noget af en rejse.

Jeg synes også, det er ganske ærefuldt, at du fik så mange telegrammer fra gamle venner på din 25 års dag - både fra Edgeworth og fra Zeuthen. Man kan vel sige, at ånden i Edgeworth's hilsen har smittet dig lidt i din disput med dig selv. Det er ret imponerende, at du kan hævde, at der aldrig er ligevægt for i næste sætning at bevise, at uligevægt ikke eksisterer. Også på et andet punkt var din fødselsdagstale tvetunget. Du må vel kunne bestemme dig til, hvad du egentlig mener om samfundsøkonomiske projektvurderinger. Dette »på den ene side...på den anden side...« er desværre en svaghed, der ser ud til at gå i arv i vores familie. I øvrigt var det en fin tale. Det er tydeligt, at du befinder dig i ét af de lune segmenter på arbejdsmarkedet. Du påpeger også med rette, at virksomhederne konkurrerer på andet end prisen, hvilket måske er én af grundene til, at prisen ikke er nogen helt pålidelig kvalitetsindikator. Din bog kunne være et eksempel herpå (ca. 35 øre pr. side).

Du har jo altid været fuld af teorier. Her må jeg sige, at dine teorier om økonomisk krise og planlægning gør mig skeptisk. Derimod glæder det mig, at du har samme syn på skatterne og realrenten, som mig.

Må jeg gøre en lille tilføjelse til disse bemærkninger til din tale. Der er tilsyneladende ved at gå lidt af en tekniker i dig. Hvem skulle have troet, at du beskæftigede dig med Fuzzy, generisk inoptimalitet,

udskiftningsproblemer, efterspørgselssystemer, identifikationsproblemer - og at din tidshorisont var ubegrænset. Din drøm om det evige liv - hvor urealistisk den end synes med vor (nuværende) herres ubændige trang til at gøre forandringer - håber jeg, du må beholde. Du vil jo nok opdage, efterhånden som du bliver ældre, at trætheden melder sig, og at drømmene derved får en lidt anden karakter. Jeg håber, du må formå at kæmpe imod tornerosesønnen. Og skulle det mislykkes, er der jo alligevel bal bag efter.

Nu må jeg slutte for denne gang. Jeg er dog meget taknemmelig for dit yderst læseværdige referat fra festen. Næste gang håber jeg, hele familien kan samles.

Med venlig hilsen

Jørgen Søndergaard

Økonomisk Institut, Århus

P.S. Bogen giver med sit kaleidoskopiske indhold et godt indtryk af, »hvad der foregår på Økonomisk Institut i København« og desuden adskillige tankevækkende artikler. Hvad, man finder tankevækkende, vil givetvis afhænge af, hvem man er, men man skal være ualmindelig lidt interesseret i økonomisk forskning for ikke at finde noget af interesse. Det er derfor en bog, hvor pengene aldrig er helt spildt, men hvor man på den anden side næppe heller vil finde på at læse det hele.

1) Økonomisk Institut i København blev oprettet i 1958, mens instituttet i Århus er fra 1936. Før hørte polit-studiet under Institut for Historie og Samfundsøkonomi, der blev etableret i 1926.

Socialhistorie og samfundsforandring

Red. S. Eriksen m.fl.

Forlaget Historia 1984, 260 s.

Med skabelsen af tidsskriftet Økonomi og Politik i 1927 valgte Institut for Historie og Samfundsøkonomi at beskæftige sig med den del af socialhistorien, der var nært forbundet med den økonomiske historie. Næsten samtidigt valgte franske historikere med oprettelsen af tidsskriftet Annales. Economies-Sociétés-Civilisations, at gøre dagliglivets historie til den centrale del af socialhistorien - eller totalhistorien - som de ynder at benævne den.

De to forskellige socialhistoriske traditioner har siden præget forskningen i de to lande, og selv om der findes eksempler på inspiration fra annalesskolen i danske socialhistoriske værker, bl.a. i bd. 3 af Dansk Socialhistorie 1-7 (1979-82) så har den økonomisk prægede socialhistorie domineret.

Nogle kritikere af Dansk Socialhistorie har peget på, at der »mangler noget« i syvbindsværket, og det er den væsentligste grund til, at en kreds af forskere på foranledning af Forlaget Historia har skrevet 8 artikler, hvor annales-prægede opfattelser af socialhistorien kommer til udtryk.

I indledningen tilslutter redaktionen sig Aksel E. Christensens definition af socialhistoriens område: »Det enkelte menneskes indbygning i de sociale fællesskabers sammensatte mønstre under skiftende strukturer gennem tiderne«.

Ifølge denne definition må socialhistorikeren placere de almindelige menneskers hverdagsliv centralt, og kunne forklare de strukturelle forandringer i samfundet. Resultatet skal være, at perspektivet bliver totalt, sådan at enkeltfænomenerne ses som dele af den helhed, der er det egentlige objekt for socialhistorien, nemlig det sociale liv.

De 8 forfattere repræsenterer forskellige forskningsretninger, og deres opgave har været ud fra et socialhistorisk helhedsperspektiv at belyse det danske samfunds overgang fra agrar- til industrisamfund. Det sker ved på den ene side at præsentere de pågældende forskningsretningers historiografi, metode, problemstillinger, kilder og resultater og på den anden side at vise disse forskningsretningers muligheder for at beskrive og forklare vigtige sider af den samfundsmæssige udvikling. Spørgsmålet er så, om de enkelte artikler lever op til disse krav. Det gør de, omend i varierende udstrækning. Blandt de 8 forfattere er 4 historikere, 3 etnologer og 1 litteraturforsker. I denne anmeldelse vil jeg af pladshensyn nøjes med at behandle to artikler mere indgående, nemlig en etnologisk og en historisk.

I den første artikel behandler etnologen Bjarne Kildegaard menneskets bevidsthedsmæssige udvikling, belyst med danske eksempler og med en præsentation af bl.a. Norbert Elias' og Troels Lunds forskning. Forfatteren diskuterer, i hvor høj grad fænomener som dans, spisevaner, vold og æstetik forandrer sig over tid, og slutter med at understrege, at vi bringes til forståelse af det civiliserede menneske i mødet med det, man altid har gjort, stillet over for det nye, som man forventes at gøre.

Men kan disse eksempler, tolket ud fra en etnologisk metode, forklare de skiftende strukturer, som jo i Aksel E. Christensens def. var en nødvendig forudsætning for, at der var tale om socialhistorie? Kildegaard kan nok beskrive en spændende udvikling i bevidsthedsstrukturen, men jeg savner en økonomisk-erhvervsmæssig referenceramme for at kunne kalde det socialhistorie. Denne mangel er forfatteren også selv opmærksom på.

I den følgende artikel behandler historikeren Helge Paludan nogle hovedpositioner i den familiehistoriske forsknings udvikling - et felt, der i de senere år er blevet stadig mere centralt placeret i forskning og undervisning.

Familieforskningen kan opdeles i 3 skoler, en de-

mografisk, en emotionel-orienteret og en socio-økonomisk-funderet. Den demografiske retning, der bl.a. er blevet udviklet af Peter Laslett, Cambridge og her hjemme af H.C. Johansen, opererer med definitionerne kerne, stam- og storfamilie. Blandt de emotionel-orienterede forskere bør nævnes Phillippe Aries, der »opfandt« barndommens historie, og Edward Shorter, der definerer den moderne families krise som en krise på følelsesplanet. I det traditionelle bondesamfund måtte følelserne i vid udstrækning underordnes ejendoms- og slægtshensyn. Shorter taler om to seksuelle revolutioner. Den første brød igennem i slutningen af det 18. årh. i Nord-Vest-Europa i den romantiske periode, hvor forelskelse blev en stadig mere almindelig forudsætning for indgåelse af ægteskab. Samtidig begyndte forældrenes kærlige omsorg for børnene at blive udbredt. Den anden seksuelle revolution fandt sted i 2. halvdel af det 20. årh., hvor den seksuelle frigørelse bredte sig og det serielle monogami blev stadig mere almindeligt i den industrialiserede del af verden. Hvis parforholdet til enhver tid skulle bygge på forelskelsen, måtte der skiftes partnere. -

Den socio-økonomiske-funderede retning inden for familieforskningen, tager udgangspunkt i en husstandsøkonomisk betragtningsmåde. Flere marxistiske retninger arbejder inden for denne skole, hvis resultater de to før nævnte retninger også trækker på.

Men som Paludan fremhæver, så er den socio-økonomiske retning velegnet til at forklare de mere dynamiske aspekter af familieudviklingen, hvori mod det kniber mere med at forklare trægheden, som også er karakteristisk for familiens forandring. Her må alle 3 retninger tage hinanden i hånden, og inddrage en tilstrækkelig historisk referenceramme, sådan som Søren Mørch har gjort det i sin Danmarkshistorie, og den svenske familiehistoriker David Gaunt har praktiseret det i sine arbejder.

Paludans artikel er god læsning, fordi der heri peges på en måde at skrive socialhistorie på, som forbinder hverdagsliv med ændringerne i samfundsstrukturen, og som derfor forener den danske og den franske socialhistoriske tradition. De mange historiografiske eksempler i artiklen har undertiden betydet, at præsentationen af enkelte undersøgelser er blevet for kortfattede. Det gælder omtalen af Jack Goody's teorier om den særlige »vestlige« familietypes opståen og også Paludans egne spekulationer om menneskets natur. Medens bogens 2 første artikler handler om hhv. individet og familien, udvikles perspektivet i de følgende artikler. John T. Lauridsen skriver om Marginalgrupper i Danmark 1536-1950 og Gudrun Gormsen behandler etnologiske problemstillinger i forbindelse med studiet af landbosamfundets transformation. Peter Dragsbo skriver om menneskene i industrialiseringens byer, og Sv. Aa. Andersen belyser aspekter af arbejderklassens tilblivelse. I denne forbindelse tager han af-

stand fra Søren Mørchs tese om, at det var arbejderklassens normer, der blev overtaget af den øvrige befolkning. Jørgen Fink foretager en spændende og stringent undersøgelse af middelklassens udvikling i Danmark, og Henning R. Lauridsen skriver indsigtfuldt om de folkelige bevægelser i et socialhistorisk perspektiv.

Som helhed giver de 8 artikler en bred præsentation af socialhistoriske problemstillinger, kommenterer en omfattende litteratur, og lægger op til et fagsamarbejde mellem forskere, der arbejder med de socio-økonomiske strukturer og dem, der beskæftiger sig med de kulturelle- og bevidsthedsmæssige strukturer.

Forlaget Historia kunne passende tage initiativ til en socialhistorisk fremstilling, hvor historikere og etnologer i fællesskab kunne skabe en socialhistorisk syntese.

Socialhistorie og Samfundsforandring kan varmt anbefales - ikke mindst til travle undervisere, som har vanskeligt ved at følge med i det efterhånden brede socialhistoriske forskningsfelt.

*Harry Haue
Nordfyns Gymnasium og
Historisk Institut,
Odense Universitet*

Optimale valutaområder

Hans Heinrich, Institut for Nationaløkonomi og Sociologi, Odense Universitet, 1984, 142 sider.

Bogen er en oversigt over en række teoretiske bidrag vedrørende optimale valutaområder. Der er intet nyt i den, og man kan måske undre sig lidt over, at forfatteren har set et behov for en sådan fremstilling. Der står intet i forordet eller andre steder om, til hvilken læserkreds han henvender sig.

Forordet indeholder ellers en appetitvækker: »Hvilke fordele og hvilke omkostninger kan et nærmere valutarisk samarbejde indenfor (sic!) EF tænkes at have for Danmark?« Til besvarelse af dette spørgsmål har Hans Heinrich imidlertid kun afsat en enkelt side, på hvilken han opregner velkendte argumenter for og imod. På grundlag heraf vover han den konklusion, at det nuværende valutasamarbejde inden for EF udgør den bedste valutariske ramme om dansk økonomi. Det kan gerne være, men det er i hvert fald en non sequitur.

I øvrigt er bogen velskrevet og pædagogisk. Forfatteren har sat sig grundigt ind i litteraturen, selv om han næppe har ret i, at den opfattelse er udbredt, at der består en entydig forbindelse mellem olieprisforhøjelserne og de vestlige industrilandes økonomiske problemer. Tværtimod vil de fleste væ-

re enig med ham i, at mange problemer var begyndt at vise sig før 1973.

Som nævnt er det uklart, for hvem bogen er skrevet, men jeg skal ikke afvise, at den kan vise sig at dække et behov. I så fald får læseren god besked.

*Karsten Laursen,
Århus Universitet*

U-landene og den internationale råvarepolitik

Gustav Kristensen, Institut for Nationaløkonomi og Sociologi, Odense Universitet, 1984, 174 sider.

Det er en nyttig lille bog, Gustav Kristensen har skrevet. Den giver en god oversigt over baggrunden for den internationale råvarepolitik, og især gennemgangen af de enkelte råvareaftaler er god at få forstand af.

Som påpeget af Gustav Kristensen har råvareproblemet to dimensioner: For det første udviser råvarepriserne en betydelig grad af fluktuationer, og en afdæmpning af disse kan i princippet være fordelagtig for enten forbrugere eller producenter. For det andet kunne der evt. bestå visse muligheder for gennem råvarekarteller at påvirke den globale indkomstfordeling til udviklingslandenes fordel.

Den økonomiske teori om råvareprispolitik er ganske kompliceret, og empirien er mangelfuld, og det havde måske været ønskeligt, om forfatteren i lidt højere grad havde fortalt sine læsere om disse afgørende sammenhænge. Det var netop den manglende afklaring, der førte til, at der trods alt ikke kom ret meget ud af diskussionen om det såkaldte Integrerede Råvareprogram, da det blev præsenteret på UNCTAD IV konferencen i Nairobi i 1976.

Gustav Kristensen anfører i forordet, at han henvender sig til den interesserede avislæser, og der er ingen tvivl om, at netop han vil kunne finde svar i bogen på mange af de spørgsmål, som daglig avislæsning kan give anledning til. Forfatteren forventer derudover, at bogen vil kunne anvendes som grundlag for undervisning i u-lands- og råvarespørgsmål, men det er måske mere tvivlsomt, fordi der som nævnt kun er sparsomme tilløb til en teoretisk udredning. Uden en sådan udredning kan læseren ikke forventes at kunne forstå f.eks. forskellen mellem prisstabilisering og provenustabilisering. En lignende mangel er fraværet af en diskussion af forskellen mellem globale priselasticiteter og importelasticiteterne i industrilandene. Denne forskel hænger sammen med, at råvarer som korrekt påpeget også i høj grad produceres i industrilandene.

Bogens force er en omhyggelig og instruktiv gen-

nemgang af de enkelte råvareaftaler, og i kraft heraf kan den anbefales som kursorisk læsning i forbindelse med undervisning på universitetsniveau i discipliner som f.eks. international økonomi og udviklingsøkonomi. Desværre indeholder den et par fejl. Det er f.eks. ikke rigtigt, at GSP fjerner al told på u-landenes industrivarer eksporteret til i-lande.

Karsten Laursen, Århus Universitet

Samfundsøkonomiske konsekvensberegninger på arbejdsmiljøområdet

Klaus Lindeneg. *Arbejdsmiljøfondet 1984.*

Den foreliggende bog belyser muligheden for at foretage forskellige former for samfundsøkonomiske konsekvensberegninger på arbejdsmiljøområdet. Bogen er meget ambitiøs i den forstand, at den indeholder både en teoridel (del I), en manual for arbejdsmiljøområdet (del II) og to gennemregnede eksempler (del III). I anmeldelsen vil hovedvægten blive lagt på teoridelen.

I denne gennemgås dels cost-benefit-analysen (i dens paretianske version), dels den human-capital inspirerede cost-of-illness-analyse og endelig cost-effectiveness-analysen. Det er ubetinget en fordel, at det præciseres, at der findes forskellige typer af konsekvensberegninger byggende på forskellige værdipræmisser. Forhåbentlig kan denne præcisering medvirke til en forståelse af, at økonomiske analyser ikke nødvendigvis er begrænset til størrelser, som kan posteres i et nationalregnskab.

For økonomer vil fremstillingen nok virke noget skitseagtig. Ved beskrivelsen af cost-benefit-analysen ville fremstillingen have vundet, hvis udgangspunktet var taget i udgiftsfunktionen (cost eller expenditure function), jvf. den meget pædagogiske gennemgang i Boadway og Bruce (1984). Dette ville utvivlsomt have ført til en anden formulering af nogle af bogens konklusioner.

På side 64 konkluderes:

»Individuelle velfærdsændringer kan i almindelighed ikke måles teoretisk korrekt«.

Hermed hentydes til det side 41-42 illustrerede eksempel, hvor projekt 1 og projekt 2 giver samme velfærdsændring i forhold til projekt 0, medens de kompenserende variationer er forskellige. Dette betyder imidlertid kun, at den kompensationsfunktion, som genererer de kompenserende variationer, ikke er en ordinal velfærdsmetrik. Den kompenserende variation er dog stadig fuldt anvendelig ved binære sammenligninger (er projekt 1 bedre end projekt 2?), uanset om præferencestrukturen er homotetisk eller parallel.

Det havde endvidere været nyttigt med en beskrivelse af ækvivalentindkomstfunktionen, der genererer de ækvivalerende variationer, da denne er en ordinal velfærdsmetrik, ofte kaldet en pengemetrik (money metric). Denne måler det minimale udgiftsniveau, der kræves for at købe et givet nytteniveau til en basisprisvektor.

På siderne 45-48 redegøres for brugen af det Marshallske konsumentbegreb. Det demonstreres, at dette mål afhænger af den valgte integrationsvej. I den forbindelse ville det have været ønskeligt med en diskussion af, hvorledes individuelle velfærdsindikatorer kan konstrueres på grundlag af et system af Marshallske efterspørgselskurver, jvf. for eksempel McKenzie og Pearce (1982) og Vartia (1983), og hvorledes der kan sættes grænser på de fejl, som opstår, når arealer under ukompenserede efterspørgselskurver benyttes i stedet for arealer under kompenserede efterspørgselskurver, jvf. Willig (1976). Konklusionen side 64 burde derfor efter anmelderens mening have lydt:

»Der eksisterer en konsistent teori, der muliggør teoretisk korrekt måling af individuelle velfærdsændringer, og de ønskede mål kan bestemmes på grundlag af Marshallske efterspørgselskurver«.

Et andet problemfelt, der helt naturligt må have en central placering i en bog som denne, er value-of-life-diskussionen. Det kan undre, at der ikke gives en diskussion af det aksiomatiske grundlag for teorien om forventet nytte-maksimering samt af den kritik, der er rejst med disse aksioner. Dette ikke mindst fordi, der foreligger en udmærket oversigt, jvf. Schoemaker (1982). Endvidere kunne Jones-Lee (1976) og kritikken af denne modeltype, jvf. Broome (1978), være diskuteret. Navnlig når det tages i betragtning, at beregninger baseret på human-capital-tankegangen ofte giver absurde resultater, idet mennesket reduceres til en produktionsfaktor, ville en mere fuldstændig diskussion af value-of-life-teorien have styrket bogen.

I forbindelse med forskellige sikkerhedsforanstaltninger iagttages ofte, at de »sikrede« ændrer adfærd, jvf. den klassiske og stadig meget diskuterede artikel af Peltzman (1975). Betydningen af sådanne adfærdsændringer er antydnet, men ikke underkastet en explicit analyse.

I manualdelen redegøres for en række måleproblemer ved bestemmelse af program-effekt relationer, samt for hvilke driftsøkonomiske beregninger og offentlige kasseanalyser ændrede arbejdsmiljøregler kan give anledning til. I kapitel 14 er givet en udmærket oversigt over de forskellige analysetyper. Det er at forvente, at forskellige analysetyper nødvendigvis vil give vidt forskellige resultater. Man må så håbe, at der ikke drages den slutning, at økonomiske analyser er uanvendelige ved vurdering af arbejdsmiljøprogrammer, da samme program kan give forskellige »tal«; men at det snarere må ses som en styrke, at et program kan analyseres ud fra flere

synsvinkler. Et større problem synes at være, at det ofte er vanskeligt at estimere program-effekt relationen med rimelig sikkerhed.

I eksempeldelen gennemgås to eksempler. I det første eksempel beregnes konsekvenserne af at give en tidsubegrænset dispensation for traktorkørsel uden førerværn. I dette eksempel betegnes cost-benefit-analysen som værende irrelevant, hvis den enkelte traktorfører er fuldt informeret (kun ubetydelige eksternaliteter). Dette fører tilbage til spørgsmålet om perception af små risikoændringer. I det andet belyses virkningerne af en reduktion af de hygiejniske grænseværdier for narkosegasser. De to eksempler giver en udmærket illustration af de datakrav og krav til approksimationer, som de forskellige analysetyper stiller.

Sammenfattende må siges, at de teoretiske afsnit i en række henseender er ufuldstændige og med manglende referencer til den eksisterende litteratur. Forfatteren er sluppet bedre fra de to øvrige dele af bogen. Disse afsnit kan give et begrundet håb om, at samfundsøkonomiske analyser vil blive en integreret del af beslutningsgrundlaget, når arbejdsmiljøregler skal revideres.

Per Andersen
Odense Universitet

Litteratur:

- Boadway, R.W. og Bruce, N. (1984), *Welfare Economics*, Oxford: Blackwell.
- Broome, J. (1978), *Trying to Value a Life*, *Journal of Public Economics*, 9, pp. 91-100.
- Jones-Lee, H.W. (1976), *The Value of Life: An Economic Analysis*, Chicago: University of Chicago Press.
- McKenzie, G. og Pearce, I. (1982), *Welfare Measurement - A Synthesis*, *American Economic Review*, 72, pp. 669-82.
- Peltzman, S. (1975), *The Effects of Automobile Safety Regulation*, *Journal of Political Economy*, 83, pp. 677-725.
- Schoemaker, P.J.H. (1982), *The Expected Utility Model: Its Variants, Purposes, Evidence and Limitations*, *Journal of Economic Literature*, 20, pp. 529-563.
- Vartia, Y.O. (1983), *Efficient Methods of Measuring Welfare Change and Compensated Income in Terms of Ordinary Demand Functions*, *Econometrica*, 51, pp. 79-98.
- Willig, R.D. (1976), *Consumer's Surplus Without Apology*, *American Economic Review*, 66, pp. 582-597.

Merkantilismen i dansk historievidenskab 1890 - 1940

Hans Kryger Larsen. En historiografisk undersøgelse

af Albert Olsens forfatterskab og hans placering i forskersamfundet, Københavns Universitet, Institut for Økonomisk Historie, Publikation nr. 19, Akademisk Forlag, 1983, 152 sider, kr. 134,20.

De senere års store interesse for dansk historiografi, dyrket med flid af forskere i Århus, Odense og København, har efterhånden resulteret i en betragtelig række værker. En forskningstradition som sådan er stabled på benene, hvad der på godt og mindre godt kendetegner et værk som det foreliggende.

Hans Kryger Larsen har sat sig den opgave at udrede trådene omkring den side af Albert Olsens indsats, som har medvirket til en varig og mere positiv vurdering af dansk merkantilisme i det 17 og 18 århundrede. Der bringes en indgående analyse af anskuelserne hos både forgængere og samtidige i Danmark - Fredericia, Arup, Schovelin og L.V. Birck - ligesom der knyttes an til mulige påvirkninger internationalt med navne som Schmoller, Sombart og nordmanden Ewald Bosse. Dette foregår parallelt med en løbende karakteristik af merkantilismesynet og dets ændring i Albert Olsens historiske arbejder frem til tiden omkring 1930. Konklusionen finder man udtrykt på side 126ff, hvor Albert Olsens pragmatiske opfattelse af statens komplementære rolle i forhold til erhvervslivet med økonomisk vækst som mål - således historisk set - sættes i forbindelse med et legitimeringsbehov for socialdemokratiet og arbejderbevægelsen i en mellemkrigstid, da revolutionen fortonede sig og regeringsmagten var en realitet. Mærkeligt nok standser Kryger Larsen med værkerne fra begyndelsen af 30'erne og følger ikke Albert Olsen til vejs ende med inddragelse af arbejderne om Danmark og Norge fra 1936 og det seneste fra 1945 om forbindelserne mellem Danmark og Holland.

Endvidere er forfatterens resultat med hensyn til Albert Olsens involvering i tidens faglige konflikter, at disse først og fremmest var personsammenstød indenfor en snæver - for snæver - kreds, og ikke skyldes grundlæggende metodiske uoverensstemmelser. Man skændtes om formalia, men bag dem lå i virkeligheden nuancer i holdninger, hvis ellers anmelderen har opfattet det ret.

For det kan ikke nægtes, at bogen er svært tilgængelig for læsere, der ikke er »opvokset« i den nyeste danske historiografiske tradition. Forfatteren bevæger sig hjemmefant og overordentlig indforstået rundt i denne, og det er svært at aflæse, om vanskelighederne ved tilegnelsen er affødt af netop indforståetheden eller om de også skyldes den sproglige udformning, der i bedste fald kan siges at være hæmmende for læsehastigheden. Der er kort sagt tale om et historiografisk filigranarbejde for den særligt interesserede. Karakteristikken er ikke nødvendigvis særlig negativt ment, men inkluderer altså et suk fra hjertet, eller hvor man nu som historiker tør lade den slags komme fra.

Anders Monrad Møller

Fokus på privatisering

*Ole Salting (red.), 1983. Civiløkonomernes forlag.
John Christiansen og Flemming Poulfelt (red.),
Privatisering II. En række fagøkonomiske artikler.
1984. Civiløkonomernes forlag.*

Danske debatter om samfundsproblemer er sjældent særligt inspirerede eller inspirerende. En af grunde- ne hertil kan være, at der ikke som f.eks. i Norge findes en tradition for et tæt samspil mellem sam- fundsvideenskabelige miljøer og den offentlige debat, når der ses bort fra det snævre nationaløkonomiske område. Det må derfor hilses velkomment, at civilø- konomernes forlag har udsendt to bøger som bidrag til privatiseringsdebatten, der blev igangsat af den nytiltrådte borgerlige regering i efteråret 1982. Den- ne debat kan i høj grad trænge til et vitamintilskud, da den for det meste bestemt ikke er foregået på no- get højt intellektuelt niveau. De to bøger er imid- lertid fattige på vitaminer, så de kan næppe hindre, at privatiseringsdebatten fortsat vil bevæge sig lavt hen over jordoverfladen.

Den ene bog indeholder en række »fagøkonomi- ske« artikler. Nærværende anmelder ser sig ikke i stand til at afgøre, om der er tale om hastværks- og venstrehåndsarbejde fra forfatternes side. Kun kan det konstateres, at artiklerne gennemgående er af ringe kvalitet. De er præget af den provinsialisme, som er karakteristisk for dansk samfundsvidenskab, når den er værst. Det er meget vanskeligt i artiklerne at spore nogen påvirkning fra den ganske omfatten- de internationale litteratur om privatisering. Dertil kommer teknisk sjusk som f.eks. en økonom, der åbenbart ikke kender forskel på bruttonationalpro- dukt og bruttonationalindkomst.

Hæderlige undtagelser fra det generelle mønster er artiklerne af Steen Leth Jeppesen og Bøje Larsen. I disse artikler tænkes der frit og dermed mere utra- ditionelt. For læsere med et åbent sind er der i disse to artikler både ideer, argumentation og informati- on at hente, som går ud over de standardklichéer, som privatiseringstilhængere og modstandere nor- malt disker op med.

Den anden bog indeholder en række foredrag holdt på en privatiseringskonference i efteråret 1983. Bøger baseret på sådanne konferenceindlæg er sjældent vellykkede og læseværdige. Det gælder desværre også for denne bog. Det bedste kapitel er Steen Leth Jeppesens (ja undskyld mig, at han duk- ker op igen). Kapitlet rummer en morsom og tanke- vækkende skildring af, hvad der skete i Gentofte kommune, da man privatiserede renovationsvæse- net. Selv for de argeste privatiseringsmodstandere må det være en interessant pointe, at seriøse og reali- sable privatiseringsovervejelser næsten altid fører til, at der fremkommer effektiviseringsforslag fra den berørte offentlige institution, som det ellers har været plat umuligt at få frem. Et andet læseværdigt

indlæg (det har en vis underholdningsværdi) er skre- vet af borgmesteren i Albertslund, selvom det ind- holdsmæssigt er lidt tyndt. Hovedbudskabet synes at være: »I Albertslund har vi fod på det«.

*Ole P. Kristensen
Århus Universitet*

»Industrien - koncentra- tion eller spredning«

Sven Illeris og Poul O. Pedersen (red.) AKF (Amts- kommunernes og kommunernes forskningsinstitut) og SUC (Sydjysk Universitetscenter), 1984.

Den foreliggende bog indeholder en række under- søgelser af de seneste 5-10 års udvikling i industriens lokalisering i Danmark. Formålet med bogen er at give en oversigt over dette område til brug både for praktikere (politikere, embedsmænd og erhvervs- chefer) og for regionalforskere, idet der er et behov for en opsummering af de senere års omfattende ud- redninger på dette område. Bogen består af 13 selv- stændige bidrag fra en række forskere på området, hvortil kommer indledningen og afslutningen, der er forfattet af hver af de to redaktører. Forfatterkol- legiet blev stillet overfor en dobbelt opgave, idet de blev anmodet om, dels at redegøre for deres egne un- dersøgelser på dette område og dels at pege på de konsekvenser, som offentlige myndigheder kunne drage af deres undersøgelsesresultater.

Hovedvægten i de enkelte bidrag er dog lagt på besvarelsen af den første opgave, d.v.s. på beskri- velsen af udviklingen i industriens lokalisering. Bo- gen indeholder her en række interessante oplysning- er om den betydelige omlokalisering af dansk indu- stri, der er foregået i de senere år. I modsætning til forventninger blandt regionalforskere for nogle år siden om en tendens til geografisk koncentration af industrien er der sket en kraftig decentralisering af industrien. De tidligere industrisvage områder i pro- vinsen, især i det vestlige Danmark, har oplevet en vækst i industribeskæftigelsen, hvorimod industri- beskæftigelsen i hovedstadsområdet og de større by- samfund er gået stærkt tilbage. Denne geografiske spredningsproces er udførligt belyst i de 13 bidrag. Det påvises således, at spredningen gør sig gældende over et bredt felt d.v.s. i de fleste brancher. Ligele- des vises det, at spredningen i 70'erne især er sket ved kapacitetsindskrænkninger og virksomhedsluk- ninger i byerne og kapacitetsudvidelser og virksom- hedsetableringer i udkantsområderne. Derved ad- skiller udviklingen sig fra forholdene i 60'erne, hvor omlokalisering til udkantsområderne i højere grad skete ved filialudlæg.

Årsagerne til decentraliseringsprocessen søges li- geledes indkredset i flere bidrag. Der peges bl.a. på

et stigende arealbehov pr. beskæftiget og ændringer i kvalifikationskravene til arbejdskraften. I den beskrivende analyse bringes ligeledes bidrag om virksomhedernes indbyrdes afhængighed gennem deres leverancer, og desuden belyses forholdene omkring virksomhedsetablering og virksomhedsmobilitet. Der er nogen overdækning mellem de enkelte bidrag, men gennem redaktørernes fyldige indledning og afslutning bevares læserens overblik over den samlede fremstilling.

Udover beskrivelsen af udviklingen er forfatterne som nævnt bedt om at komme med regionalpolitiske anvisninger. Fremstillingen er her sine steder uklar. Når lokalsamfundene eksempelvis i flere bidrag anbefales at slå ind på en selvudviklingsstrategi for at mindske afhængigheden af omverdenen, er det svært at se, hvem der skal træffe beslutningerne for at dreje udviklingen i denne retning, og hvad beslutningerne præcis skal gå ud på. Muligvis er der tale om en anbefaling af en art protektionisme baseret på »moralske« toldmure i den forstand, at beslutninger om produktion og efterspørgsel bør træffes, ikke alene ud fra rentabilitetsforhold, men også ud fra forventede effekter på lokalsamfundenes selvforsyningsgrad. Om sådanne ændrede normer kan få praktisk gennemslag er tvivlsomt, hvilket måske heller ikke skal beklages, idet en nedpresning af den interregionale samhandel kan betyde et velfærdstab for alle regioner som følge af at arbejdsdelingens fordele sættes over styr.

Af andre økonomisk politiske konklusioner peges der på en øget indsats m.h.t. uddannelsen af arbejdskraft, udbygning af konsulentordninger, udbud af billige industrilokaler samt udvikling af infrastruktur. Gennemgående har forfatterne en forholdsvist ambitiøs holdning til regionalpolitikken og de muligheder, der ligger i at praktisere denne med betydelig selektivitet m.h.t. hvilke typer af virksomheder eller brancher, der bør støttes.

Selvom der næppe eksisterer nogen simpel sammenhæng, er industriens udvikling i et område af stor betydning for udviklingen i den samlede aktivitet i området. Industriens lokalisering er derfor et centralt område i den regionalpolitiske forskning. Med den foreliggende bog er der ydet et godt bidrag til denne forskning.

*Jørgen Drud Hansen
Odense Universitet*

Modtagne bøger

Andersen, Johannes, Politikens Elendighed, Aalborg Universitetsforlag, 1985.

Arnfred, Niels og Ole Jess Olsen, DSB skifter spor, Ledelse i en offentlig erhvervs virksomhed, Blytmanns Forlag, København, 1985.

Buksti, Jacob A., Organisationernes Folk, Politica, 1984.

Christmas-Møller, Wilhelm, Niels Bohr og atomvåbnet, Vindrose, 1985.

Due, Jesper og Jørgen Steen Madsen, Hva' nu Larsen, En sociologisk diskussion om funktionærerne og deres organisationer, Jurist- og økonomiforbundets forlag, 1984.

Elklit Jørgen og Ole Tonsgaard, Valg og Vælgeradfærd, Studier i dansk politik, Politica, 1984.

Gammelgård, Søren, Billeder af dansk macro-økonomi 1818-1980, hæfte I-III, Gyldendal, 1985.

Jens Hoff (red.), Stat, kultur og subjektivitet, Forlaget Politiske Studier, 1985.

Hyldtoft, Ole, Københavns Industrialisering, 1840-1914, Systime, 1984.

Jensen, Jens-Jørgen, Har vi den rigtige forskningspolitik, Sydjysk Universitetsforlag, 1985.

Jespersen, Jesper, Lille Danmark, Hva' nu?, Akademisk Forlag, 1985.

Jespersen Karen og Ralf Pittelkow, Et bedre Danmark, Tiderne skifter, 1985.

Jørgensen, Henning og Jens Chr. Tonboe, (red.), Fagbevægelse, stat og kommuner, Aalborg Universitetsforlag, 1985.

Knudsen, Christian og Erik Kloppenborg, (red.), Rationalitetsbegreber i samfundsvidenskaberne, Nyt Nordisk Forlag, 1985.

Lindström, Ulf, Fascism in Scandinavia, Stockholm, 1985.

Lybeck, Johan A., Devalveringer, Liber Förlag, 1985.

Madsen, Hardy, (red.), Produktionskultur, teknologi og samfundsudvikling, Blytmanns Forlag, 1984.

Magnusson, Märta-Lisa, Bogen i Sovjet, Sydjysk Universitetsforlag, 1985.

Mogensen, Gunnar Viby, Sort arbejde i Danmark, Nyt Nordisk Forlag, 1985.

Mortensen, Peter S., Repræsentative undersøgelser, Statistik for økonomer II, Systime, 1985.

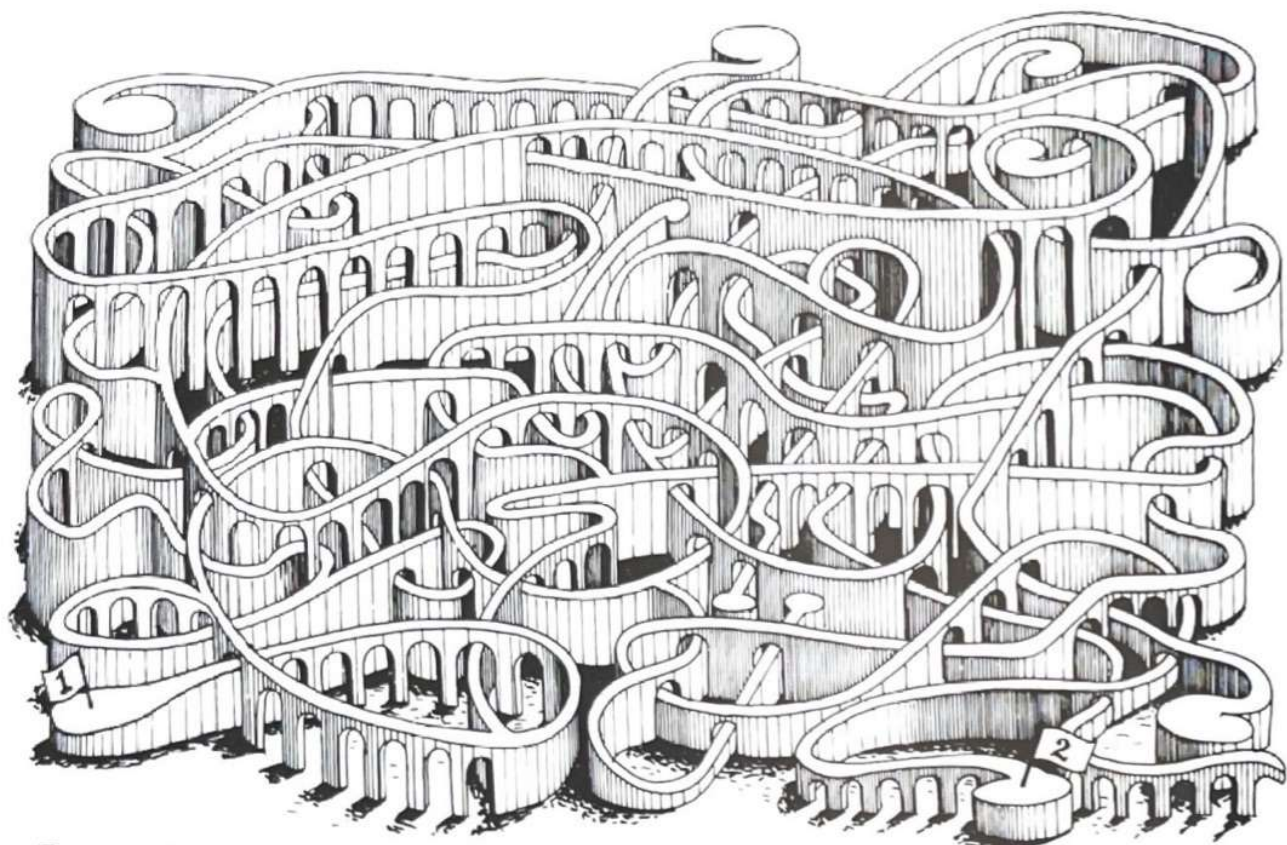
Nannestad, Peter, Geometriske repræsentationer af relationelle datastrukturer, Politica, 1985.

Nielsen, Jørn Flohr, Kommunal organisering, En undersøgelse af bindinger, konflikter og ændringer i kommunale forvaltninger, Politica, 1985.

Nielsen, Margit, Udenrigsøkonomi i Østeuropa - tilpasning eller krise?, Sydjysk Universitet, 1985.

Nordisk Økonomisk Forskningsråd, Årbok 1984, Universitetsforlaget, Oslo, 1985.

Rosenfeldt og Peter Søndergaard, Information og kommunikation i øst-vest sammenhæng, København, 1985.

Andelsbanken kender vejen til de bedste investeringer

Vejen fra den ene investering til den anden, kan af mange opleves som en indviklet labyrinth. Men Andelsbanken kender vejen, der kan gøre din opsparing til en formue.

Fleksibel investerings-aftale med automatiske investeringer

Få en fast investerings-aftale med os. Aftalen tager højde for dine ønsker og behov ved køb af f.eks. obligationer, aktier eller lignende.

Du bestemmer selv, om du vil medvirke, når der skal investeres, eller om vi skal ordne

det hele. Til investerings-aftalen knyttes en A-investeringskonto.

Særlig høj rente på A-investeringskontoen

Vi giver en særlig høj rente på A-investeringskontoen - for tiden 7% på beløb over 10.000 kr. Beløb herunder forrentes med 4% om året. Renten tilskrives hver 31/12.

Vi overfører automatisk din opsparing til A-investeringskontoen. Desuden bruges kontoen til opsamling af udbytte, pantebrevsydelser, udtrukne obligationer og renteindtægter.

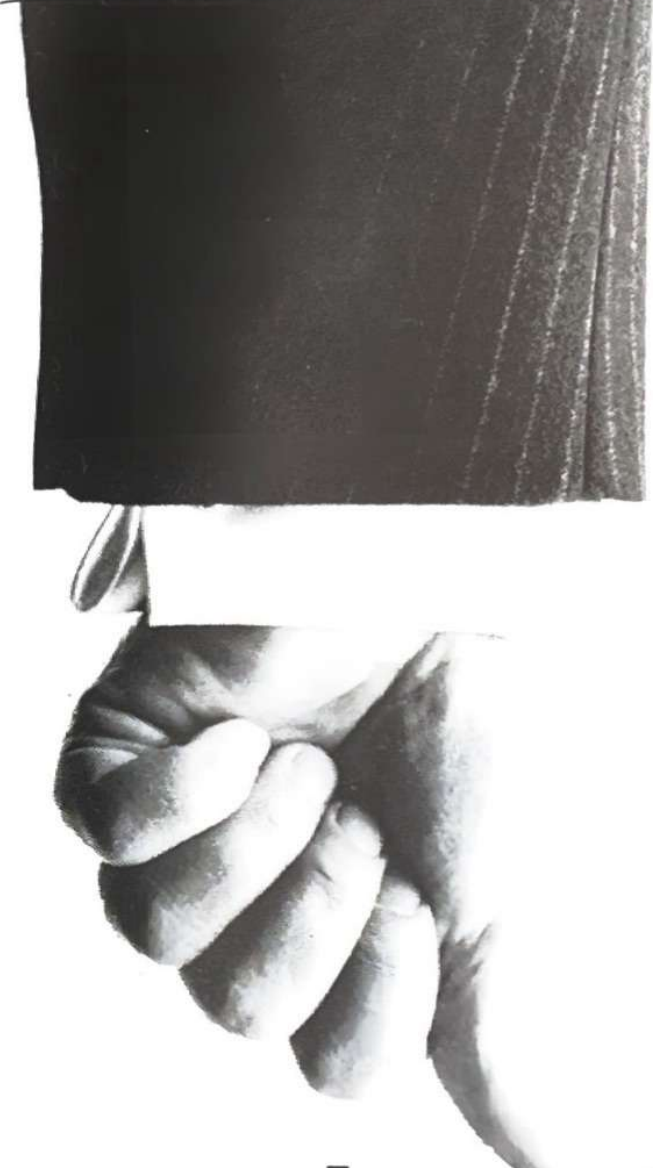
Når beløbet på kontoen har nået den aftalte størrelse, investerer vi som aftalt.

Få en aftale med din investeringsrådgiver

Andelsbankens investerings-service indeholder alt, hvad der skal til, for at gøre det nemt for dig at investere i værdipapirer. Vore investeringsrådgivere finder du over hele landet.

Kom ind i Andelsbanken og spørg om vej til de bedste investeringer. Så kan din opsparing blive til en formue.

ANDELSBANKEN
investerings-service

SDS Pantebrevslån er et fordelagtigt supplement til de almindelige kreditforeningslån. Vi kan belåne helt op til 93% af ejerboligens handelsværdi til fast rente over 20 år.

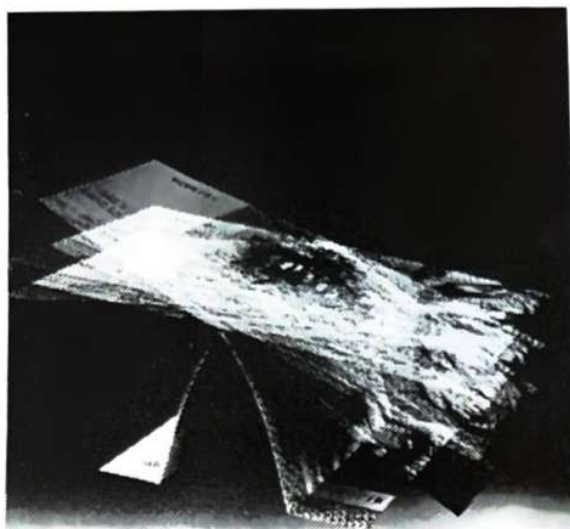
SDS Pantebrevslån kan altid indfries af debitor med 3 måneders varsel og ydes enten på kontantbasis eller som 10+2 standardpantebrev (10% rente, 2% afdrag).

Foruden ved omprioritering kan SDS Pantebrevslån benyttes ved om- og tilbygning, til belåning af friværdi og ved ejerskifte.

LAD OS GIVE DEM
ET TILBUD

sds

Lavere husleje?
Prøv en omprioritering med
SDS Pantebrevslån.

"Få noget at vide om de nye indekslån"

Hvordan virker indekslån?

Formålet med indførelse af indekslån er at billiggøre byggeri i starten, mod til gengæld år for år at forhøje ydelserne i takt med den almindelige løn- eller prisudvikling.

Indeks-lån er en ny låneform, som realkreditinstitutterne kan tilbyde til finansiering af de fleste arter af nyt byggeri. Herudover må indekslån finansiere enkelte ombygninger – blandt andet landbrugsejendomme og ejendomme til sociale og kulturelle formål.

Ring eller skriv til kreditforeningen

Det kan måske være svært at få overblik over de virkninger, et indekslån kan få på ens økonomi i forhold til den slags lån, vi er vant til. Vi har derfor fremstillet en brochure, der fortæller om de vigtigste regler ved indeksbelåning.

Vil De vide mere om de nye indekslån, skal De blot ringe til os. Eller De kan udfylde kuponen og sende den til den kreditforening der ligger nærmest Deres bopæl. Så sender vi omgående brochuren.

I Jylland

**JYLLANDS
KREDITFORENING**

6100 HADERSLEV Åstrupvej 13 Tlf. (04) 52 70 00
6450 RINGKØBING Hemingsvej 3 Tlf. (07) 32 01 11
8000 VIBORG Sct. Mathiasgade 1-3 Tlf. (06) 62 33 33
9100 AALBORG Boulevarden 43 Tlf. (08) 12 38 77
8200 ÅRHUS-VIBY J. Kongsgårdsvej 6 Tlf. (06) 14 88 00

– og på øerne

**FORENEDE
KREDITFORENINGER**

Fynsområdet:
Magleø 2, Postboks 343,
5100 Odense C - Tlf. (09) 11 77 77

Området øst for Storebælt:
Otto Mønstedts Plads 11, Postboks 333,
1503 København V - Tlf. (01) 15 34 34

JÅ, send mig den nye brochure om indekslån til bolig- og erhvervsbyggeriet.

Navn: _____

Stilling: _____

Gade: _____

Postnr.: _____ By: _____

I Jylland sendes kuponen til: Jyllands Kreditforening
og på øerne til: Forenede Kreditforeninger.

En dag finder De os måske også her...

Selv de mest æle og udmærkede afkøge
af verden kan en skæne dag glæde af
aktivitet
Menneskets fantasi kender ingen grænser
Men det bliver fantasier hvis de finansielle
reaktioner ikke bringes ind i billedet

Fremsyn, fantasi og vilje til at tage en del
af ansvaret har gjort os til Danmarks
største internationale bank
Op mod en fjerdedel af landets udlands
forretninger går gennem os
Og vi søger stadig nye veje

HANDELSBANKEN

altid med i billedet